

УДК 336.711.65:339.924

В.В.Подплетній, доц., канд. екон. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Вдосконалення банківської діяльності в контексті особливостей функціонування банківських систем європейських країн

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретичних засад впливу євроінтеграційних процесів на розвиток та функціонування банківської системи України і визначенню механізмів удосконалення та ефективного розвитку банківської системи України з метою забезпечення її конкурентоздатності. Окреслено основні орієнтири адаптації банківської системи до європейських умов. Запропоновано підходи до ефективного розвитку банківської системи України в умовах євроінтеграційних процесів.

банківська система, євроінтеграційні процеси, ефективний розвиток, конкурентоспроможність банківської системи

Євроінтеграційні наміри України внесли зміни до розвитку її економіки і зокрема до фінансової сфери. Суттєво ці зміни торкнулись розвитку банківської системи, яка є системоутворювальною ланкою фінансово-кредитного ринку. Суть цих змін проявляється у збільшенні присутності іноземних банків, необхідності імплементації норм банківського законодавства, чинних в ЄС, та європейських методів ведення банківського бізнесу у вітчизняну практику.

Для того, щоб забезпечити ефективне функціонування банківської системи України в умовах посилення євроінтеграційних процесів, необхідно дослідити особливості функціонування банківських систем європейських країн. Усе це зумовлює актуальність розроблення проблематики ефективного розвитку банківської системи України в умовах євроінтеграції.

Проблематика європейської інтеграції знайшла широке висвітлення в економічній літературі. Наукове обґрунтування інтеграційних процесів України наведено у працях таких відомих учених як: О. Білорус, А. Гальчинський, В. Геєць, М. Долішній, Р. Кашпір, С. Кульпінський, Д. Лук'яненко, Н. Мікула, В. Мусієць, Ю. Полунєєв, А. Ревенко, В. Сіденко, В. Сікора, О. Шаров та ін.

Вагомий внесок у дослідження євроінтеграційних процесів зробили такі зарубіжні автори як: Е. П. М. Гарденер, К. Дойч, Н. Злоказова, Р. Маккінон, Р. Манделл, А. Мілвард, П. Калліер, П. Кеннен, Г. Фейгін, Я. Флемінг, С. Хоффман, У. Штойберг та ін.

Разом з тим питання ефективного розвитку банківської системи з урахуванням особливостей розвитку банківських систем європейських країн залишаються недостатньо дослідженими.

Актуальність зазначених питань, необхідність їх поглибленого дослідження зумовили вибір теми дослідження.

Метою дослідження є визначення впливу євроінтеграційних процесів на розвиток та ефективність роботи банківської системи України та дослідження особливостей ведення банківського бізнесу в європейських країнах.

У сучасних умовах розвитку процесів глобалізації та інтернаціоналізації європейські банки стали важливими фінансовими посередниками, котрі забезпечують фінансовими ресурсами учасників міжнародних відносин. З метою більшого охоплення ринку, європейські банківські установи пропонують поряд з традиційними, і нові види

послуг: лізинг, факторинг, інформаційне забезпечення, випуск пластикових карток та ін. Розвиток інтеграційних процесів в повній мірі базується на інтернаціоналізації банківської діяльності, котра стала розвиватися особливо інтенсивно у другій половині ХХ століття.

У перші післявоєнні роки діяльність банківських систем багатьох країн була направлена, в першу чергу, на розв'язання внутрішніх проблем національних економік. Водночас, в 50-х роках відбулися суттєві зміни в розвитку міжнародної діяльності банків. Вони були пов'язані, з одного боку, зі змінами на політичній карті світу – розпадом колоніальної системи. Колишні колонії, самовизначившись, проводили першочергові економічні реформи, в т.ч. і в банківській сфері. Як правило, іноземні банки, що діяли на їх території, націоналізувалися або попадали під вплив місцевих властей. В цих умовах проникнення на банківські ринки даних країн стало набувати скритих форм „технічної допомоги”, придбання акцій в місцевих банках, тощо.

З іншого боку, розвиток інтеграційних процесів в Західній Європі сприяв „взаємопроникненню” банківських систем. З початку 60-х років ряд національних валют почали поступово перетворюватись в єврогроші в тій частині, котра оберталась на світовому ринку. Поряд з євродоларами виникли євромарки, єврофранки і т.д., тобто авуари, які не підпорядковувались національним системам регулювання.

В умовах жорсткої конкуренції американські банки прагнули розширити свою зарубіжну діяльність і, перш за все, у країнах Західної Європи. В період проникнення в Європу американських банків, місцеві банки були ще в процесі свого становлення і їх діяльність була спрямована, в більшості, на освоєння внутрішніх ринків, чому сприяли й інтеграційні процеси, що започатковувались в Європі. Освоєння зарубіжних ринків банками Західної Європи стало здійснюватися пізніше – з другої половини 60-х років.

Із середини 70-х років екстенсивний шлях освоєння зарубіжних ринків банками провідних економічних центрів – США, Західної Європи, Японії змінився на інтенсивний, змінювався характер діяльності зарубіжних банків. Завдячуючи процесам концентрації і централізації, банки Західної Європи суттєво підвищили свої можливості щодо створення широкої зарубіжної мережі.

П'ять причин інтернаціоналізації виділяє в своїх працях П.Калліер: по-перше, банки почали виходити на зарубіжні ринки за своїми клієнтами, відкриваючи там філії та відділення. По-друге, банки, відчуваючи на своїх вітчизняних ринках значну конкуренцію, були змушені розширювати свою діяльність на зарубіжних ринках, де конкуренція була слабшою. По-третє, банки, розширюючи діяльність на міжнародних ринках, могли використовувати власні продукти за відносно низьку вартість. По-четверте, до інтернаціоналізації спричинила також потреба країн в розширенні світових ринкових зв'язків. По-п'яте, банки, розширюючи свою діяльність, могли позичати капітал там, де він був найдешевший [3].

У працях У.Штойбера зазначається, що процес інтернаціоналізації став поштовхом до двох наступних важливих моментів європейської інтеграції банків. З одного боку, змінилась організаційна структура банківських систем європейських країн. Причиною цього була різниця в концентраціях банківських систем, натомість існувала потреба в наданні різних банківських послуг, відтак, існуючі до того спеціалізовані банківські системи поступово трансформувались в універсальні. З іншого боку, організаційні зміни сприяли розширенню закордонних зв'язків банків, банки почали шукати закордонних партнерів для можливості відкриття кореспондентських рахунків.

Можна стверджувати, що процес інтернаціоналізації банківської діяльності призвів до зміни традиційних підвалин в банківських системах країн та зростання їх концентрації.

Передумовами інтеграційних процесів у банківському секторі країн Західної Європи, на нашу думку, стали економічні процеси, зокрема:

- тісні торговельні відносини;
- відносна наближеність законодавства, особливо в економічній та фінансовій сферах;

- активна участь у спільних економічних проектах та інституціях;
- порівнюваний рівень показників економічного розвитку.

Інтеграційні процеси в Європі створили якісно нові умови для діяльності банків. Економічна інтеграція посилила концентрацію і централізацію банківського капіталу як всередині окремих європейських країн, так і на міжнародній арені. Вона стимулювала розширення зв'язків між західноєвропейськими банківськими системами.

Процес банківської інтеграції в найбільш вираженій формі спостерігається в міжнародних банківських центрах, таких як Лондон, Париж, Франкфурт-на-Майні та ін. Тут іноземні банки інтегровані в національні кредитні системи, відбувається їх злиття між собою та з місцевими банками. Банківська інтеграція об'єднує національні банківські ринки в єдиний ринок, в межах якого забезпечується можливість відкриття банків країн-членів співтовариства та надання усього спектру банківських послуг.

Важливою рисою діяльності західноєвропейських банків була висока ступінь концентрації. Так, в 1985 році на 4 найбільших банки Великобританії (Barclays, National Westminster, Midland I Lloyds) припадало близько 40% вкладів та 50% кредитів країни, тоді як в 4 найбільших банках Німеччини цей показник складав близько 10%, Франції – близько 20% [3].

Частка п'яти найбільших банків в сумарних активах у 2005 році складала в: Німеччині – 19,4%, Великобританії – 45,50%, Франції – 40,80%. Понад 50% припадало на п'ять найбільших банків: Італії – 50,50%, Іспанії – 51,80%, Бельгії – 75,80%, Нідерландів – 82,90%. При цьому характерно, що дохідність капіталу найвищою була у Великобританії (19,4%), Іспанії (18,0%), Бельгії (17,2%), тоді як в Німеччині вдвічі менша (9,5%) [2].

Аналіз ступеню концентрації діяльності банків ЄС показав, що найвища ступінь концентрації характерна для банківських систем Бельгії та Нідерландів (понад 70%). Висока концентрація характерна для найбільших банків Іспанії та Італії (близько 50%). Нижчий рівень концентрації притаманний Німеччині, Франції та Великобританії – менше 50% [2].

Аналізуючи ці показники, ми приходимо до висновку, що сучасною рисою банківської системи Європи є її належність до домінуючої групи банків. Кількість цієї групи в певній мірі залежить від ступеня відкритості банківської системи. Наведені дані свідчать, що Великобританія, Німеччина та Франція, маючи найбільш відкриті банківські системи, найменше залежать від найбільших банків. Це, на нашу думку, є позитивним явищем.

Банківські системи європейських країн займають лідируючі позиції на міжнародному фінансовому ринку. Їх діяльність характеризують як загальні принципи, так і певні особливості. До загальних принципів функціонування європейських банківських систем, на нашу думку, можна віднести дворівневу побудову, розділення функцій центрального банку та всіх інших банків, контроль з боку центрального банку та інших державних органів за діяльністю банківських установ. Водночас, характер і умови функціонування банківських систем кожної країни відрізняються певними особливостями, що пов'язано з різними історичними умовами та рівнем національної економіки в період їх формування. Особливості функціонування банківських систем європейських країн можна простежити на прикладі банківських систем Великобританії, Франції та Німеччини. Ці банківські системи мали найбільшу кількість банків та відділень, що становило найбільший фінансовий потенціал ЄС. Банки цих трьох країн тісно співпрацювали та були активними в процесах інтернаціоналізації і глобалізації.

Британська банківська система базується на багатих історичних традиціях і є однією з найбільших інноваційних систем світу. Французька банківська система є універсальною, разом з тим, найбільш національною, характеризується запровадженням процесу інновацій. Німецька банківська система була теж універсальною і однією з найбезпечніших банківських систем, з високими вимогами капіталізації, системою, де вільно впроваджувались інновації. Особливістю універсальної банківської системи були

індивідуальні відносини з клієнтами: приватними особами, фірмами. Універсальні банки, надаючи широкий спектр послуг, обслуговували клієнтів на різних стадіях фінансового життя. Для приватних осіб – це послуги з накопичення, базові послуги ведення рахунків, виплата заборгованості, вклади та депозити, консультації та інше; для юридичних – цикл послуг з розміщення коштів, консультування, коротко- та довгострокового фінансування, придбання інвестицій, продажу фірм, злиття та інше.

Банки цих трьох країн займали найвищі рейтинги серед тисячі найбільших банків світу. В 1970-1978 роках найсильніші позиції серед 300 найбільших банків світу займали 4 французьких банки, 4 німецьких банки і 4 британських банки [215, с.99]. При цьому, позиції французьких та німецьких банків зміцнювались, а британських слабшали. Це стало результатом повільного реагування британських банків на зміни на світових фінансових ринках.

Банківська система Великобританії має добре розвинену інфраструктуру, опирається на потужний грошовий ринок, тісно пов'язана з головними фінансовими центрами світу, переважно зорієнтована на обслуговування міжнародних економічних відносин. Банк Англії є найстарішим фінансовим інститутом. Реально незалежний від уряду, формально він все ж підпорядковується Міністерству фінансів. Клієнтами Банку Англії є: комерційні банки, які проводять клірингові операції, центральні банки інших країн, котрі мають рахунки та тримають золото в Банку Англії, англійський уряд, який здійснює бюджетні платежі через рахунки, відкриті в Банку Англії.

Комерційні банки Великобританії поділяються на „оптові” та „роздрібні”. „Роздрібні” банки обслуговують переважно громадян та малий бізнес, мають розгалужену філійну мережу (в 1995 році вона нараховувала понад 12 тисяч відділень) та характеризуються високим ступенем концентрації та централізації банківського капіталу [215, с.166]. Провідну роль в банківській системі Великобританії відіграють комерційні банки Barclays, National Westminster, Midland, Lloyds. Ці банки утворені шляхом злиття та поглинань, контролюють фінансові компанії за кордоном, свої розрахунки здійснюють через Лондонську клірингову палату.

„Оптові” банки проводять прийом вкладів за вищими відсотковими ставками та розміщують їх на ринку капіталів. До них відносять торгові банки, які традиційно займалися гарантуванням торгівельних операцій. Вони надають фінансові послуги для структурних перебудов, беруть участь в управлінні різними фондами, надають консультації та рекомендації для зацікавлених клієнтів.

Значне місце в банківській системі Великобританії посідають іноземні банки, яких понад 400. Більшість з них відкривають свої офіси в Лондоні для обслуговування ділових партнерів в міжнародному банківському центрі.

Банківська система Франції складається з трьох ланок: центрального банку, комерційних банків та спеціалізованих кредитних установ. Для Банку Франції характерні функції, які не виконують інші центральні банки. Зокрема, Банк Франції веде рахунки приватних осіб, надає кредити приватним особам, здійснює валютно-обмінні та інші операції.

Основною складовою банківської системи Франції є комерційні банки універсального типу, яких у Франції близько 360, із них біля 160 – іноземні з 35 країн світу [3].

До спеціалізованих кредитних установ Франції відносять фінансові фірми, банки взаємного страхування, ощадні та муніципальні кредитні каси, спеціальні фінансові установи.

Однією з найрозвинутіших банківських систем Європи є німецька, яка має деяку особливість – найважливіші фінансові установи є не приватними, а державними структурами. У 2003 р. в Німеччині нараховувалось більше 500 ощадних кас, які мали у своїй сукупності більше 20000 філій [2]. Майже всі вони – муніципальні заклади. Відповідно власниками і гарантами збереження вкладів виступають міста і округи.

Основні їх завдання – надати населенню, що проживає на їх території, певний набір послуг по збереженню заощаджень і задоволенню потреб жителів в кредитуванні за рахунок місцевих вкладів. Ощадкаси об'єднані в регіональні союзи, що беруть участь у фінансуванні центральних банків федеральних земель. Останні ще називають „домашніми банками”. Вони консультують своїх членів, надаючи їм допомогу з правових питань, а також виступають розрахунковими (кліринговими) центрами. Нині ощадкаси є найбільшою групою кредитно-фінансових установ Німеччини. Близько 60% всіх німців мають той чи інший рахунок в ощадкасі.

Кооперативні банки Німеччини, котрих у 2003 році було близько 2 тисяч, виникали як товариства взаємного кредиту для малих та середніх підприємств промисловості та сільського господарства. Відомий далеко за межами Німеччини Ф.В.Райффайзен (F.W.Raiffeisen) (1818-1888р.р.) був одним із засновників сільськогосподарських кооперативів. Співвласником кооперативного банку Німеччини може стати кожен, хто придбає в ньому хоча би один пай. Це дає йому право голосу в управлінні. Членами кооперативних банків у 2003 р. було майже 15 млн. приватних осіб, кількість філій перевищувала 15000 [2].

Німецькі державні банки вже тривалий час знаходяться під пильною увагою Європейської комісії через невідповідність правилам конкуренції, прийнятим у ЄС. Банки державного сектору, маючи державні гарантії, могли залучати фінансування дешевше, ніж їхні конкуренти з приватного сектору. В результаті компромісу між німецькою стороною та ЄС систему гарантій німецьким земельним банкам поступово буде відмінено, реформуватиметься система взаємовідносин між банками та їхніми власниками (урядами земель), надання банкам державної допомоги регулюватиметься відповідними законами ЄС.

Передбачається, що у перспективі німецькі земельні банки консолідуватимуться, використовуючи ефективніше свій капітал, скорочуючи резерви, від чого в кінцевому результаті зможуть виграти не лише приватні банки, чиї скарги відносно діяльності земельних банків були спрямовані в Європейську комісію, а й клієнти банків, які можуть сподіватись на поліпшення обслуговування в конкурентній боротьбі.

Одним із аспектів фінансової інтеграції в ЄС є вдосконалення міжбанківської конкуренції. Адже не дивлячись на деяку гармонізацію в межах ЄС, в банківських установах зберігається різний рівень відсоткових ставок за депозитами, що може порушити умови конкуренції на єдиному європейському ринку. Так, відсоткові ставки за депозитами коливаються в межах від 0,5% до 6%.

Відтак, для уніфікації фінансових ринків необхідно буде вирішувати проблему тарифікації банківських послуг. При цьому слід враховувати, що в умовах жорсткої конкуренції європейські банки змушені будуть розширяти свої операції на міжнародних фінансових ринках.

На думку західних експертів, можливі три варіанти стратегії діяльності банків; а) спеціалізовані банки будуть поглиблювати свою спеціалізацію і проникати на ринки країн-партнерів;

б) великі універсальні банки будуть розширювати свою діяльність в інших країнах, надаючи широкий спектр продуктів і послуг;

в) банки, діючі як універсальні в своїй країні, будуть спеціалізуватись на окремих операціях в інших країнах [1].

Всі названі стратегії направлені на досягнення таких загальних цілей, як мінімізація витрат, вдосконалення управління ризиками, досягнення більшої гнучкості. Для досягнення вказаних цілей банки часто стають учасниками злиття і поглинання.

До основних чинників, що сприяють укрупненню банківського капіталу, можна віднести:

- посилення конкурентної боротьби;
- розвиток інформаційних технологій;

- різні зміни ситуацій на фондових ринках;
- прагнення зменшення витрат;
- загальноінтеграційні процеси.

Європейські аналітики вважають, що саме зараз наступив час для найбільших банківських злиттів, які активізувались після введення єдиної європейської валюти. Однак, слід врахувати, що через швидкі темпи консолідації на внутрішніх ринках у фінансових інститутів таких країн як Великобританія, Іспанія, Бельгія та Нідерланди залишається дуже мало шансів знайти гідного ділового партнера в межах своєї країни. Тому все більше європейських банків звертають увагу на фінансові інститути сусідніх країн.

У той же час, європейські фінансові інститути прагнуть позбавитись операцій, які не приносять їм очікуваного прибутку. В деяких випадках ринкова ситуація вимагає від банківських конкурентів працювати спільно. Так, в середині 2002 року Commerzbank, Dresden Bank і Deutsche Bank злили свої іпотечні кредитні структури, створивши єдину компанію, названу Eurohyp. Лише така потужна компанія була в змозі приносити своїм власникам адекватний рівень прибутку.

У 2002 році швейцарська страхова компанія Zurich Financial Services продала Deutsche Bank свій американський підрозділ з управління капіталами. У вигрші від змін в європейському банківському ландшафті будуть, в першу чергу, інвестиційні банки, які обслуговуватимуть угоди зі злиття та поглинань. Не залишаться в накладі і прості споживачі – створення єдиного ринку фінансових послуг сприяє росту конкуренції, що в свою чергу, веде до зниження вартості банківських продуктів та послуг.

В процесі дослідження розвитку банківського бізнесу в європейських країнах нами встановлено, що чим більше країна інтегрована в ЄС, тим вищий рівень розвитку і банківського сектору.

Зокрема, на прикладі Німеччини, Франції, де досягнуто найвищого рівня інтеграції – валютну, спостерігається високий рівень взаємопроникнення капіталу, у т.ч. завдяки використанню спільної валюти, повністю уніфіковане банківське законодавство, високорозвинена банківська система.

У Польщі та інших країнах-членах ЄС-10, де інтеграція на рівні митного союзу, банківська система відкрита для входження іноземного капіталу, характеризується високою її часткою, імplementовано основні норми банківського законодавства, за винятком грошового обігу, однак є ще відносно слаборозвиненою порівняно з країнами ЄС-15.

У той же час, коли Польща та інші країни-члени ЄС-10 були ще претендентами на євроінтеграцію, подібно сьгоднішній Україні, їх банківські системи характеризувались слабким рівнем розвитку, закритістю для іноземного капіталу, імplementацією лише частини постулатів європейського банківського законодавства.

Підводячи підсумки проведеного дослідження можна систематизувати характерні ознаки банківської діяльності в умовах євроінтеграційних процесів за критерієм рівня інтеграції країни до ЄС:

– на рівні валютного союзу – високорозвинена банківська система, високий рівень взаємопроникнення капіталу, у тому числі завдяки використанню спільної валюти; повністю уніфіковане європейське банківське законодавство;

– на рівні митного союзу – відносно слаборозвинена банківська система, відкрита для зарубіжного капіталу, яка характеризується високою часткою участі іноземного капіталу; імplementовано основні норми банківського законодавства, за виключенням положень, що стосуються грошового обігу;

– у країнах-претендентах на євроінтеграцію – слабкий рівень розвитку банківської системи, закритість її для іноземного капіталу, що зумовлено її замкненістю; імplementовано частину постулатів європейського банківського законодавства.

Проведення ефективних перетворень в банківській системі України сприятиме прискоренню темпів європейської інтеграції, налагодженню більш тісного міжнародного

економічного співробітництва та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних банків на ринку банківських послуг, дасть можливість збалансувати інтереси банків та клієнтів. Разом це дозволяє сформулювати шлях до інтеграції банківської системи України у європейський фінансовий ринок.

Список літератури

1. Ноздрева И. Финансовые институты на едином рынке ЕС / Ноздрева И. //Мировая экономика. - 2002.- №9-10. - С.58-61.
2. Саркисянц А.Г. Формирование новой мировой банковской индустрии/ Саркисянц А. Г. //Аудитор. – 2006. - №6. //www.gaap.ru/biblio/audit/auditor/0606_02.asp.
3. Шляхом європейської інтеграції. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки). – К.:ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416с.

В.Подплетний

Усовершенствование банковской деятельности в контексте особенностей функционирования банковских систем европейских стран

Статья посвящена обоснованию теоретических принципов влияния евроинтеграционных процессов на развитие и функционирование банковской системы Украины и определению направлений усовершенствования и эффективного развития банковской системы Украины в условиях евроинтеграционных процессов с целью обеспечения ее конкурентоспособности.

V.Podpletanii

The improvement of the bank activity in the context of experience development of the European bank systems

The article is devoted the ground of theoretical principles of influencing of Euro integration processes on development and functioning of the banking system of Ukraine and determination of directions of improvement and effective development of the banking system of Ukraine in the Euro integration conditions of with the purpose of providing of its competitiveness is devoted.

Одержано 18.11.10